

Emeklilik Sonrası Gündelik Yaşam ve Boş Zaman Pratikleri: Kabul Günleri Örneği

Salih Aktin

Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyoloji
Adres: Sosyoloji Bölümü, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta
E-Posta: salihaktin@hotmail.com

Geliş Tarihi: 21 Mayıs 2020; Kabul Tarihi: 29 Kasım 2020

Doi: 10.24876/senex.2021.29

Künye: Aktin, S. (2020). Emeklilik Sonrası Gündelik Yaşam ve Boş Zaman Pratikleri: Kabul Günleri Örneği. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 4, 17-39.

 <https://orcid.org/0000-0001-8611-6968>

Özet

Yaşamının önemli evrelerinden olan emeklilik, belli bir işgücü piyasasında çalışmış olan bireylerin hem çalışma hayatında üstlendikleri görevden ayrılması hem de iş yaşamında edindikleri statülerinden ve alışkanlıklardan vazgeçmesidir. Emeklilik sürecini etkileyen bir takım unsurlar vardır; yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, profesyonel meslek sahibi olma, kamu veya özel sektörde istihdam edilme bunlardan bazılarıdır. Sosyal güvenceli bir çalışma yaşamına dâhil olmak, bireylere istihdam sürecinde avantaj sağladığı gibi emeklilik sonrası sürece de avantaj sağlamaktadır. Emeklilik süreci iyi planlanmadığında, bireyin hem çalışma yaşamından kopması hem de sosyal çevresinden ayrılması bazı krizlere neden olabilmektedir. İş gücü piyasasına dâhil olan kadın katılımcılarımızın ortaya çıkan bu krizi nasıl yönettiği, emekliliği nasıl deneyimlediği ve gündelik yaşamda boş zamanlarını değerlendirme pratiklerinin neler olduğu temel araştırma problemlerimiz olmuştur. Antalya Pamuklu Dokuma Fabrikası'ndan (Sümerbank) emekli olan 13 kadın katılımcının, gündelik yaşamda düzenledikleri "kabul günü"nden hareketle çalışmamız, ücretli iş gücüne katılan kadınların sosyo-ekonomik kazanımlarına ve emeklilik sonrası gündelik yaşamına odaklanmıştır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada, verilerin toplanmasında "sözlü tarih" yaklaşımı tercih edilmiştir. Sosyal güvenceli bir çalışma yaşamından emekli olan araştırma grubumuz, gündelik hayatta daha aktif oldukları gözlenmiştir. Katılımcılar gündelik yaşamda sosyalliklerini "kabul günü" üzerinden devam ettirdikleri bulgularına ulaşılmıştır. Katılımcılar, "kabul günü" üzerinden toplumsal bir varlık olduklarını ifade ederek, bu sosyalleşme pratiği ile hane içinden kamusal alana taşınan bir mekânsal değişim yaparak "biz de varız" demenin kolektif yapısını ortaya koymuşlardır. Yaşlarının giderek ilerlemesi ile beraber kabul günü ritüellerini yerine getirememesi ve zaman faktörünü daha 'verimli' kullanmak adına kabul günlerini kamusal alana taşıdıkları gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Emeklilik • Gündelik Yaşam • Kabul Günü • Boş Zaman Aktiviteleri

Everyday Life and Leisure Practices After Retirement: Instance of At-Home Days Partice

Abstract

Retirement, which is one of the important stages of an individual's life, is the separation of individuals who have worked in a certain labour market from their job and their status and habits they have acquired in business life. There are a number of factors affecting the retirement process; some of them are age, gender, education level, having a professional job, being employed in the public or private sector. Participating in a socially secure working life provides individuals with an advantage not only in the employment process but also after retirement. When the retirement process is not well planned, the individual's separation from the working life and social environment can cause some crises. The main research problems were about how female participants in the labour market manage these crises, how they experience retirement and what their leisure time practices are in daily life. Based on "the at-home days" (kabul günü) organized by the 13 retired women from the Antalya Dokuma Factory (Sümerbank), our work focused on the socio-economic gains of women participating in the paid workforce and their daily life after retirement. In this qualitative

research, "oral history" approach was preferred for data collection. The sample group, who retired from a socially secure working life, was observed to be more active in their daily lives. It was found that the participants continued their sociality in daily life through "at-home" days. Participants stated that "at-home" parties make them a social entity, and with this socialization practice, they present a collective expression of "we are also here", that overflows from household to the public sphere. It has been observed that as their age progresses, they tend to move the at-home to the public space in order to perform the at-home day rituals and to use the time more 'efficiently'.

Keywords:

Retirement • Everyday Life • The At Home Days • Leisure Time Practices

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Raporu'na göre son 50 yılda, birçok bölgede yaşanan sosyo-ekonomik gelişmeler, doğurganlığın azalması ve yaşam kalitesinin yükselmesi dünya nüfusunun demografik özelliklerinin değişmesine neden olmuştur. Bu gelişmelere bağlı olarak "yaşlı insanların" toplam nüfus içerisindeki oranı önemli ölçüde artmış ve artmaya da devam etmektedir. Rapora göre, 2015 yılında 60 yaş üzerinde olan nüfus 46 milyon iken 2050 yılında 147 milyona ulaşması beklenmektedir (WHO, 2017: VII, 1). Artışın devam edeceği göz önünde bulundursak, yaşlılık olgusunun "sosyal bir problem haline gelmeden önce sosyo-ekonomik politikaların geliştirilmesi önemli olmaktadır. S

on yıllarda çocuk doğumlarının ve bebek ölümlerinin azalmasının ve farklılaşan göç süreçlerinin demografik dönüşüme neden olması 2030 yılından itibaren Avrupa nüfusunun yarısının 50 yaşın üzerinde olacağı öngörüsünü ortaya koymaktadır. Bu demografik dönüşüm Avrupa'da olduğu gibi Türkiye'de de benzer bir seyir izlemektedir (Arun, 2018a: 23). Arun'a göre (2018b: 7), günümüzde Türkiye, yaşlanma ile ilgili iki önemli gelişmenin odağındadır. Birincisi, Türkiye, dünyanın en hızlı yaşlanan ülkelerden biridir. İkincisi, Türkiye yaşlı bir toplumdur. Nitekim Türkiye'de 2019 verilerine göre toplam nüfus içerisinde (83.154.997) yaşı 65+ olan bireylerin oranı %9.1'i oluşturmaktadır. 2007'de toplam nüfus içerisinde (70,6 milyon) bu oran %7.1 idi (TÜİK, 2019)¹. Ancak Türkiye'deki en

önemli risk, Türkiye'nin zenginleşmeden yaşlanmasıdır (Arun, 2018a: 31).

Yaşlılık, yaşlanma halini ifade eden bir kavram olurken; yaşlanma, kronolojik, biyolojik, demografik, patolojik, ekonomik, psikolojik ve sosyal boyutu olan süreçleri ifade eder (Abay, 2007: 269; Canatan, 1997: 11-12; Arun, 2018b). Başka bir deyişle yaşlanma, kişinin belli bir toplumun kültürel normlarını ve değerlerini öğrendiği, yaşam boyu devam eden ve toplumsallaşma denilen sürecin önemli bir parçasıdır (Schaefer, 2013: 295).

Dolayısıyla yaşlanma çalışmaları çok disiplinli, disiplinler üstü ve disiplinler arasıdır. Yaşlanma, kompleks meseleleri yaşlanma sürecinin bir parçası olarak değerlendirerek, keşfedici bir kavrama sürecine angaje olmayı gerektirir (Arun, 2018b: 16). Yaşlanma çalışmalarının, günümüzde giderek arttığı gibi içerikleri bakımından daha spesifik konulara değindiği gözlenmektedir. Literatürde yaşlıların sosyal, kültürel ve ekonomik statülerine (Canatan, 1997) odaklanan çalışmalar olduğu gibi, yaşlı bireyler arasında kültürel sermayenin dağılımı (Arun, 2009), kırsal alanda yaşlı kadın istihdamı (Hoşgör ve Suzuki Him, 2018), uluslararası göç ve yaşlılık (Yılmaz, 2018) ve yaşlı yoksulluğu (Ak ve Közleme, 2017) gibi çalışmalara da rastlanır². Dolayısıyla Arun'un da belirttiği gibi (2018b: 13) Türkiye'de yaşlılar, en kırılgan gruptan birisini oluşturur. Bu bağlamda yaşlanan insanların sadece bakım ve sağlık boyutu açısından değil, sosyal, kültürel, iktisadi, adli ve güvenlik boyutuyla da mutlaka derinlemesine araştırılmalıdır.

Toplumların geçen yüzyıl boyunca yaşlandığını belirten Andersen (2011: 193-194), yaşlılığın bugüne özgü üç belirgin özelliği olduğunu vurgular. Birincisi, yaşlanma süreci hızla ivme kazanmıştır (ortalama yaşam süresinin hızla artması). İkincisi, sağlık hizmetlerine kolay erişim ve buna bağlı olarak sağlık koşullarının iyileşmesi ortalama yaşam süresini etkilemiştir (1960'lı yıllardan günümüze ortalama yaşam süresi 10 yıldan fazla uzadı). Son olarak yaşlılık emeklilikle örtüşmektedir. Her ne kadar emeklilik düşüncesi burada yeni bir icat olarak görülse de aslında toplumsal belleğimize sıkıca yerleşmiştir.

Yaş kavramına gelirsek, sadece sosyal olarak inşa edilmez aynı zamanda sağlıktaki kapsamlı iyileşmeler-kısmen fiziksel sağlık koşullarındaki gelişmeler- refah sunumundaki değişimler (Schaefer, 2013: 297), evlilik, yeni boş zaman biçimleri ve cinsellik, yeniden üretim bakımından değişen sosyal normların bir sonucu olarak sürekli bir biçimde yeniden tanımlanmaktadır (Bilton, vd, 2009: 85). Başka bir deyişle yaşlanma ve yaşlılığa ilişkin fikirler, betimlemeler, anlamlar ve deneyimler, koşullara, zamana ve kültüre göre farklılık göstermektedir (Morgan & Kunkel, 2016, akt. Arun, 2018b: 9).

Dünya Sağlık Örgütü, yaşlanmayı kronolojik olarak üç safhaya ayırır, orta yaşlılar (46-59), yaşlılar (60-74) ve ileri yaşlılar (75+) (Abay, 2007: 269). Yaşlılığın algılanma farklılıklarından hareketle; bireylerin yaş farkları, eğitim düzeyleri, emek piyasasındaki konumları, ekonomik birikimleri ve cinsiyet durumları kendi aralarında farklı kuşakları oluşturur. Nitekim araştırma kapsamında görüşme yaptığımız katılımcıların da yaşlı nüfus içerisinde farklı bir kuşağı oluşturduğu söylenebilir. Katılımcıların, eğitim seviyelerinin yüksek olduğu (özellikle memur olanlar), sosyal güvenceli bir çalışma yaşamından emekli oldukları, düzenli bir gelirleri olduğu (emeklilik

maaşı) gözlemlenmiştir. Katılımcıların aynı zamanda sosyal etkinlikler düzenledikleri, sinemaya gittikleri ve şehir içinde düzenlenen sosyal etkinlik, festival, fuar gibi kültürel aktivitelere katıldıkları görülmüştür. Katılımcılar gerek şehir içi gerek şehirlerarası seyahat yaptıklarını, şehir gezilerini düzenlediklerini ve bir takım kişisel gelişim kurslarına gittiklerini belirtmektedirler. Bu etkinliklere aktif olarak katılmalarında, onların; hem ekonomi piyasasındaki istihdam durumları hem de kişisel özellikleri (eğitim düzeyleri, yaş, ekonomik gelir vs.) etkili olmaktadır. Kültürel etkinliklere katılımın bireyler arasında eşit olmadığını belirten Arun (2017a: 25) kültürel tüketimi belirleyen ana unsurun kültürel sermaye olduğunu, gelir ve toplumsal cinsiyet gibi değişkenlerin onu etkilediğini aktarmaktadır³. Nitekim araştırma kapsamında görüşme yaptığımız katılımcılar, bu etkinliklere aktif olarak katılabilmenin en önemli kaynağının, kamuya ait sosyal güvenceli bir iş yaşamından emekli olmaktan geçtiğini aktarmışlardır. Sosyal güvenceli iş yaşamı, istihdam sürecinde düzenli bir gelir sağlarken emeklilik sonrası süreçte ödenek azalmış olsa da düzenli olarak devam etmektedir. Dokuma Fabrikası'ndan emekli olan katılımcılar, gündelik yaşamda yılın belirli günlerinde bir araya gelerek genel olarak iki ekinlik düzenlemektedirler. Bunlar kahvaltı ve kabul günü etkinliğidir. Katılımcılar, kahvaltı etkinliğini fabrikadan emekli olan diğer mesai arkadaşları ve aileleriyle birlikte yaparlarken, "kabul günü" nü sadece kendi aralarında onların deyimiyle "kadın kadına" yapmaktadırlar.

Kadınların, özellikle eğitim düzeylerinin ve çalışma yaşamına aktif olarak katılma durumlarının erkeklere oranla daha düşük olması onların toplum içerisindeki konumunu da etkiler. Kadınlar arasındaki kıyaslamaya bakıldığında, sosyo-kültürel ve ekonomik sermayeye sahip olan ve belli bir iş

yaşamından emekli olan kadınların bu imkânlara sahip olmayan kadınlara göre daha avantajlı olduğu görülmektedir. İş yaşamının, kadınlara geçim aracı olarak para kazandırmasının yanında yeni bir "kimlik" ve sosyal ortam sağlaması bu farkın sebebidir. Bu durumda ücretli bir işte istihdam edilmek, pazar ekonomisi içerisindeki "ücretsiz iş" ten daha çok prestije sahiptir (Çubuk, 1996: 2; Hoşgör ve Suzuki Him, 2018).

Yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranının artması onların hem toplum içerisindeki konumunu hem de gündelik yaşamlarını etkilemektedir. Bu durum sonuç olarak sosyal bilimlerde bir takım kuramsal yaklaşımın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bunlar; yaşamdan geri çekilme (ilişki kesme), aktivite (etkinlik), rol kaybetme, süreklilik, alt-kültür, yaş tabakları (genç, yetişkin ve yaşlı olarak tabakalara ayrılması), etiketleme, sosyal çökme, sosyal alışveriş ve sosyal yeniden yapılanma (Canatan, 1997: 27-33) teorileridir. Çalışmamızda, bireylerin emeklilik sonrası gündelik yaşamları ve onların boş zaman pratikleri üzerinde durduğumuzdan ilişki kesme teorisi ve etkinlik teorisinden yararlanılmış bulunmaktayız. İlişki kesme teorisi, ölümün yaklaşmasıyla insanların bazı toplumsal rollerinden teker teker vazgeçtiği ve toplumun diğer üyelerinin (genç üyeleri) bu rolleri üstlendiğini belirtmektedir⁴ (Schaefer, 2013: 196). İlişki kesme teorisi; sosyal gerontologların ilk teorilerlerinden olup, fonksiyonalist kuramdan etkilenilmiştir. Sosyolojideki fonksiyonalist teoriye dayanan geri çekilme teorisine göre, yaşlı birey mevcut toplumsal düzenin yürümesi için uyum sağlamak zorundadır. Bu teoriye göre, yaşlının yaşlılığa uyum sağlaması zaman içerisinde rollerini bırakarak geri çekilmesine neden olur (Canatan, 1997: 27). İlişki kesme teorisine sıklıkla karşıt bir yaklaşım olan etkinlik teorisi ise, en iyi uyum sağlayan yaşlıların aktif ve

toplumsal olarak bağlanan kişiler olduğunu savunmaktadır. Teoriye göre, bireylerin yaşı her ne kadar ilerlese de onların herhangi başka bir gruptan farklı olmayan toplumsal etkileşim ihtiyaçları vardır (Schaefer, 2013: 196). R.R. Havinghurst, B.L. Neugarten ve S.S. Tobin tarafından geliştirilen etkinlik teorisine göre, biyolojik ve medikal değişimler dışında yaşlıların toplumsal ve psikolojik ihtiyaçları orta yaşstakilerle aynıdır (Emiroğlu, 1995: 28; Onur, 1995: 236, akt. Canatan, 1997: 28).

Arun'un "Sağlık Eşitsizlikleri: Antalya Yaşlılık Araştırması (AYA) Faz 1" bildirisinde, yaşlıların yaşlı olduğu için değil yoksul oldukları için daha çok ilaç kullanmakta, daha fazla sağlık sorunu yaşamakta ve daha fazla yorgun olduklarını belirtir (Arun, 2017b). Bu durumda ekonomik gelire bağlı olarak toplumsal refahın emekliler üzerinde bir takım etkileri bulunmaktadır. Ekonomik gelire bağlı olarak yalnızlık algısı da değişebilmektedir.

Yaşlı bireylerin (ya da emeklilerin) sosyal ve kültürel faaliyetlere katılma oranı sosyo-ekonomik gelire bağlı olarak değişmektedir (Şentürk, 2017). Dolayısıyla bireylerin emeklilik sonrası süreci aktif olarak yaşamaları onlar için avantajlı bir hal almaktadır. Katılımcılar, emekli olduktan sonra çalışma yaşamından vazgeçtikleri gibi istihdam sürecinde edindikleri sosyal çevrelerinden de uzak kalmaktadırlar. Emeklilik sürecini "boşluğa düşme", "yalnızlaşma" ve "işe yaramaz" bir durum olarak ifade eden katılımcılar, bunun üstesinden gelebilmek için gündelik yaşamda farklı stratejiler geliştirmişlerdir. Bu stratejiler; kültürel etkinlikleri takip etme, gezi turlarına katılma ve hobi kurslarına kayıt olma gibi aktiviteler içermektedir. Böylece sosyal yaşamdan kopma yerine bu aktiviteler sayesinde ilişkilerini devam ettirdikleri görülmektedir.

Araştırmanın Metodolojisi

Çalışmada araştırma yöntemlerinden biri olan nitel yaklaşım benimsenmiştir. Çalışmada kullanılan nitel araştırma yöntemi, insanların yaşam tarzlarını, öykülerini, davranışlarını, örgütsel yapılarını ve toplumsal değişmeyi anlamaya dönük bilgi üretme süreci olarak görülür (Straus ve Cobin, akt. Üredi, 2018: 133). Nitel araştırmada insanların kendilerinin ve diğerleri ile olan ilişkilerinin incelenmesini sağlayan ve daha çok karşılıklı etkileşim gerektiren stratejiler kullanılmaktadır (Demir, 2010: 290). Başka bir deyişle nitel araştırma anlama ve yorumlamayı esas aldığı için içeriden gözlemi, empati ile görüşmeyi ve yeniden inşa edilen bilginin araştırmacı tarafından yorumla zenginleştirilmesini öngörür (Bal, 2013: 43). Nitel araştırma stratejilerinden biri olan "anlatı araştırması" ile çalışma verilerin toplanmasında da "sözlü tarih" yöntemi kullanılmıştır. Anlatı, bir yöntem olarak ele alınmakta ve bu yöntem bireylerin anlattıkları öykülerden ve yaşadıklarını ifade ettikleri deneyimlerden başlar (Creswell, 2013: 70). Dolayısıyla anlatı araştırmasında araştırmacılar, ele aldıkları konu ile ilgili elde ettikleri verileri çeşitli yöntemlerle analiz etmekte, farklı analitik süreçleri kullanmakta ve birbirinden farklı sosyal ve beşeri disiplinlere dayandırmaktadırlar (Daiute ve Lightfoot, 2004, akt. Creswell; 2013: 70). Patton'a (2014: 115) göre, "anlatı bilim veya anlatı analizi, derinlemesine mülakat transkriptleri, yaşam hikâyeleri anlatıları, tarihi anıları ve yaratıcı kurgusal olmayan düz yazıları ekleyerek" metin fikrinin gelişimini sağlamaktadır. Anlatı bilim terimini, 1969 yılında kullanan Todorau'ya göre; buradaki amaç, yeni bir bilim nesnesinin yapısını genişletmektir (Todoru, akt. Patton, 2014: 115). Creswell'a (2013: 73) göre, biyografik çalışma, otoetnografi, yaşam öyküsü ve sözlü tarih anlatı araştırmasının türlerini oluşturur. Çalışmamızda "anlatı araştırmasının"

türlerinden biri olan "sözlü tarih" türü kullanılmıştır. Özünde sözlü tarih "kişilerin kendilerine ve kendilerini toplum içerisinde nasıl nitelendirdiklerine dair görüşlerine yer veren bir saha araştırmasıdır" (Sallan Gül, 2013: 13). Thompson'a göre, "sözlü tarih, bir değişim aracı olmak zorunda değildir; bunun ne amaçla kullandığına bağlıdır. Bununla birlikte sözlü tarih pekâlâ tarihin hem içeriğini hem de amacını dönüştüren bir araç da olabilir" (Thompson, 1999: 2). Thompson (1999: 18), insanlar etrafında kurulmuş bir tarih olarak gördüğü "sözlü tarih" çalışmasının her yerde yürütülebilir olduğunu vurgulamaktadır. Ülkenin herhangi bir bölgesinde, bir yerel sanayinin ya da zanaatın tarihinin incelenmesinde, belirli bir topluluktaki sosyal ilişkilerde, kültür ve lehçelerde, aile içindeki değişimlerde, savaşların, grevlerin sonuçlarında ve bunun gibi pek çok konuda sözlü tarih tekniği kullanılabilir. (Thompson, 1999: 7). Sözlü tarih görüşmesinin, diyalog yoluyla iki kişi tarafından oluşturulan bir anlatı olduğunu belirten Neyzi'ye (1999: 6) göre, "kendisiyle görüşme yapılan kişi arasında kurulan ilişki görüşmenin eksenini" oluşturmaktadır.

Ezcümlle, sözlü tarih tekniğinin kullanıldığı çalışmamızın asıl amacı, sosyal güvenceli bir iş yaşamına ücretli işgücü olarak dâhil olmanın avantajlarına odaklanmaktır. Bu avantajlardan en önemlisi bu işgücü piyasasından emekli olmanın sosyal ilişkilerin devam ettirilmesinde etkili olmasıdır. Araştırma grubumuzdaki katılımcıların, birbirleriyle iletişimine devam etmek için kendi aralarında "kabul günü" düzenledikleri görülmüştür. Çalışmanın eksenini, genelde fabrikadan emekli olan kadınların emeklilik süreci ve buna ilişkin algıları özelde ise emeklilik sonrası gündelik yaşamlarında serbest zaman etkinliklerinden biri olan "kabul günleri" oluşturmaktadır. Bu bağlamda "kabul günü" düzenleyen 13 kadınla derinlemesine görüşmeler yapılarak elde

edilen bulgular analiz edilmiştir. Fabrikadan emekli olan 13 kadın, kabul günlerini genel olarak her ayın ilk cumartesi günü yapmaktadırlar. Kadınların yaptıkları bu kabul günlerinin iki önemli özelliği bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; kabul günlerine yaklaşık 30 yıldır devam etmeleri ve bu etkinliği daha önce kendi evlerinde yapmaları ve ikincisi ise iki yıla yakın bir süre kabul günlerini kendi evleri dışında, dışarıda belirtilen kamusal bir mekânda (kafe, restoran, AVM gibi) yapmalarıdır. Bununla birlikte düzenlenen bu kabul günlerinin “ekonomik işlevinden” daha çok “sosyal işlevinin” ön planda olduğu gözlemlenmiştir. Katılımcıların mesai arkadaşları ile birlikte bu etkinliği yapmalarının ve iş yaşamındaki sosyal bağlarını hâlâ sürdürmelerinin gruba aidiyet hissi kazandırdığı gözlemlenmiştir. Ayrıca alan araştırması yaptığımız dönemde kadınların, kabul günlerini kamusal bir alanda yapmaları daha önce öngörmediğimiz bir durumdur. Bu etkinliğin sahada karşılaştığımız bir bulgu olması bize “nitel alan araştırmasının” önemini de göstermektedir. Böylece nitel alan araştırması araştırmacıya farklı bir çalışma alanını sunması bakımında önemli görülmektedir.

Bulgular

Emeklilik Sürecine İlişkin Düşünceler

Yaşlılığın, yaşlanma halini ifade ettiğini ve yaşlanmanın da kronolojik, sosyal, ekonomik, psikolojik ve demografik gibi farklı boyutları içerdiğine değinmiştik. Türkiye’de genel olarak yaşlıları tanımlamak, yaşlılık dönemini başlatmak için araştırmalarda kullanılan sınır 60 ya da 65 yaş olarak hesap edilmektedir (Arun, 2018b: 12). Yaşlılığın kapsamına giren emeklilik sürecinin sosyal, ekonomik, sağlık ve psikolojik gibi farklı boyutları bulunmaktadır (Şen, 2015: 313). Emekli, tabii oldukları sosyal güvenlik mevzuatı ile öngörülen hizmet ve yaşı doldurmuş bulunanlardan kendilerine emeklilik

aylığı bağlanan kişilerdir”⁵ (ÇSGB, 2013: 15)⁶. Ancak emeklilik farklı boyutlara göndermede bulunmaktadır. Emeklilik öncelikle çalışma yaşamından bir ayrılıştır, ki bu ayrılış bir gelir kaybına neden olmaktadır. Böylelikle, emeklilikle birlikte bireyin sosyal rol ve yetkileri değişmektedir. Bu değişimlere uyum sağlanmadığı takdirde bazı krizlerin ortaya çıkmasına neden olabilir. Birey, kendini değersiz, işe yaramaz, boşlukta ve çaresiz hissedebilir. Ayrıca bireyler yakınlarına yük oldukları hissine kapılabildikleri gibi aralarındaki sosyal ilişki çatışmaya da dönüşebilir. Buna karşılık emeklilikle birlikte ortaya çıkan güçlü duygular tanınıp, bu yeni duruma uyum sağlandığında, emeklilik kişinin hayata bakış açısını olumlu yönde etkileyebilir (T.C. SGK)⁷. Bu süreçte, gündelik yaşam, boş zamanı değerlendirme, aktivitelere katılma, akran gruplarıyla zaman geçirme kısacası aktif yaşlanmanın önemi vurgulanabilmektedir.

Türkiye’de emeklilik ve yardım sandıklarının kurulması Cumhuriyet öncesine dayanır. 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda emeklilik ile ilgili bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Yüzyılın başında modern bürokrasinin oluşumu memurluk ve maaş sisteminin yerleşmesine yol açmıştır. Bu dönemde “Emeklilik ve Tekaüd Sandıkları” kurularak özellikle devlet memurların sosyal güvenceleriyle ilgili birçok düzenleme yapılmıştır. Ancak bu düzenlemeler yeterli görülmemiştir. Dolayısıyla Türkiye’de 1949 yılında 5417 Sayılı Kanun’la “İhtiyarlık Sigortası Kanunu” kabul edildi. 1957 yılında bir düzenleme yapılarak “Maluliyet, İhtiyarlık ve Ölüm Sigortaları Kanunu” (6900 Sayılı Kanunu) olarak değiştirildi. Böylece bir ücretli işgücü piyasasında çalışan birey belli bir yaşa gelince çalışma yaşamından çekilebilecekti. Başka bir ifadeyle çalışan “emekli” olabilecekti ve bu süreçte nakdi ödeme (emekli maaşı) yapılacaktı (Özbek, 2006: 45, 238). Bugün uygulanmakta olan 506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu 1965

yılında yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla, sadece sigorta kapsamı içine girenler değil, eş ve çocukları ve bazı durumlarda anne ve babaları da kapsam içine alınmışlardır” (Talas, 1980: 393, akt. Sallan Gül, 2006: 274).

Cumhuriyet döneminde, kadınların çalışma yaşamlarının düzenlenmesi konusunda önemli bir değişiklik 1975 yılında meydana gelmiştir. Bu düzenlemeye göre, ücretli iş gücüne dâhil olan kadınlara 20 yılda emeklilik hakkı tanınmıştır (Öncü, 1979: 244). Ancak emeklilik, iş kaybıyla beraber bir gelir kaybına neden olduğu için 20 yıllık hizmetten sonra çalışmayı sürdürenler bulunmaktadır⁸. Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 5510 Sayılı Kanuna (16 Haziran 2006) göre, Türkiye’de kadınların emeklilik yaşı 58, erkekleri ise 60 olarak belirlenmiştir⁹. Emekliliği, insanın yaşamında bir evreden diğerine geçerken damgasını vuran kritik bir süreç olarak belirten Schaefer (2013: 299), bu geçişin zamanını, tipik olarak emeklilik hediyeleri, emeklilik partisi ve son iş gününde yaşanan bazı özel anlar gibi sembolik olaylarla ilişkilendirmektedir. Görüşme yaptığımız katılımcıların da çalıştıkları iş yerlerinden emekli olmadan önceki son iş günlerinde benzer etkinlikleri düzenledikleri ve diğer mesai arkadaşlarıyla ortaklaşa hediye aldıkları aktarılmıştır. Dolayısıyla bu veda partilerinin dayanışma içerisinde düzenlenmekte ve imece usulüyle emekli olacak kişiye hediyeler alınmaktadır. Toplumsal dayanışmanın kaynağının armağan ilişkisi olduğunu savunan düşünceye göre, toplumsal ilişkilerin sürekliliği armağanın karşılıklı ilişkisiyle sağlanmaktadır (Demez, 2011: 87). Düzenlenen bu veda partilerinde daha çok kadın emeklilerin hediye verdikleri-aldıkları gözlemlenmiştir. Katılımcılar, bu hediyelerin anı değerinin çok büyük olduğunu dolayısıyla bunları hâlâ sakladıklarını belirtmişlerdir. Bu hediyeler; takı, süs eşyası veya evin bir ihtiyacını gideren bir eşya da olabilmektedir.

Katılımcılardan biri bu durumu şu şekilde aktarmaktadır: “Emekli olduğumda arkadaşlarım benim için veda partisi düzenlediler... Gece yaptılar, tabii fotoğraflarımız var. Mesela bir tane yüzüğüm vardı, bileziğim vardı onları o gece hediye almışlardı”(K1. 66).

Hem veda partileri hem de hediye alımları bir döngü içerisinde devam etmektedir. Emeklilik günü gelen her birey için ayrı bir veda partisi düzenlenmekte ve hediye alınmaktadır. Çünkü hediye, içinde bulunduğu kültür ortamı içinde bir döngüyü ifade eder. Dolayısıyla bu ilişki düzeninde armağan vermek yeterli değildir. Yani karşılıklı armağan verme zorunluluğu, ilişkinin sürekliliğini ve kalıcılığını sağlar (Demez, 2011: 95).

Emekliliğin sebep olduğu bazı kayıplar vardır: gelir kaybı, statü kaybı, sosyal çevre kaybı gibi. Bireyler bu kayıplara hazırlıksız yakalandığında, uyum sağlamada zorluk yaşayabilmektedir. Dolayısıyla emekliliği yaklaşmış bireyin aşamalı bir şekilde emeklilik sürecini yaşayıp, iş yaşamından yumuşak bir geçişle ayrılması önemlidir (Hofman, 2012: 17-19). Emeklilik sonrası süreç bireyler için yeni bir döneme işaret eder; daha önce zaman ayıramadıkları bazı etkinliklere (sosyal, kültürel, kişisel gelişim kursları gibi) bu süreçte daha çok zaman ayırabilmektedirler. Bu sayede daha özgür hareket etme potansiyelini de elde etmektedirler. Gerontolog Robert Atchley emekliliğin deneyimlerini şu şekilde sıralar:

Emeklilik öncesi; kişinin emekliliğe hazırlandığı beklenti dolu bir toplumsallaşma dönemi. Emekliliğe yaklaşma; kişinin işinden ayrılacağı tarihin belirlenmesi. Balayı dönemi; genellikle çok sevinçli geçen ve kişinin daha önce zaman ayırmadığı çeşitli faaliyetlerle meşgul olacağı dönem. Düş kırıklığı dönemi; emeklilerin hastalığı ya da yoksulluk gibi yeni hayatın zorluklarıyla yüzleştiği, hayal kırıklığı hatta depresyon gibi duyguların olduğu dönem. Yeniden üretim dönemi; emekliliğin sunduğu alternatifler hakkında daha gerçekçi perspektiflerin gelişmesi.

Denge dönemi; kişinin emeklilikten sonraki yaşamın zorluklarıyla makul ve rahat bir biçimde üstesinden gelmeyi öğrendiği dönem. Bitiş dönemi; kişinin kişisel bakım ve ev işleri temel gündelik faaliyetleri artık yapamadığı zaman başlayan dönem” (Atchley, 1976, akt. Schaefer, 2013: 299-300).

Emeklilik evrelerinin süreçleri ve bu evreler arasındaki geçişler kişiden kişiye değişebildiği gibi ülkelerin gelişmişlik düzeyleri de evrelerin süreçleri ve geçişleri üzerinde etkili olmaktadır (Reitzes ve Mutran, 2006, akt. Schaefer, 2013: 300). Katılımcılar, “emeklilik” ve “yaşlılık” kavramlarının birbiriyle örtüşmediğini vurgulamaktadırlar. Onlara göre, iki kavram birbirinden farklıdır: “Yaşlılık” daha ileri bir yaş olarak görülürken, “emeklilik” hayata sağlam basmak olarak ifade edilmektedir. Katılımcı, iki kavram arasındaki farklı şu şekilde aktarmaktadır: “Emeklilik, hayata sağlam basabilmek, kimseye muhtaç olmamaktır, kendi işini kendin görmektir. Ama yaş ilerleyince ister istemez bazı ihtiyaçlarınızı eskisi gibi yerine getiremiyorsunuz,” (K9. 73). Dolayısıyla kendilerini yaşlı görmenin ötesinde emekli olarak görmektedirler. “Kendimi asla yaşlı olarak görmem. Emekli olarak görüyorum. Hâlâ çok enerjiliyimdir. Yaşlılıkta bu enerji olmuyor. Her gün 157 merdiven inip çıkıyorum. Denize gidip yüzüyorum. Bir saat durmadan yüzüyorum. Ben gezmeyi seven biriyim. Gezilere katılıyorum. Doğa gezilerine katılıyorum” (K1. 66). Katılımcının da belirttiği gibi emekli olmanın eve kapanmak demek olmadığı, bu olgunun daha çok bireysel özelliklere, duygu ve düşünceye bağlı olarak farklılaştığı görülmektedir. Emekli olmak, sadece istihdam edinilen iş piyasasının dışında kalmaktır; ancak bu durumda sosyal çevrenin dışında kalmayı gerektirmemektedir. “Yaşlılar için sosyal dışlanmanın asıl kaynağı, emeklilikle birlikte iş hayatından çıkmadır. Kendileri için çalışmanın önemli bir sosyal statü, kimlik ve en önemlisi bağımlılık kaynağı olduğu kimseler için emekliliğin zor olması muhtemeldir”

(Turner, 1993, akt. Bilton vd. 2009: 85). Çalışmak, üretken olmak ve işgücüne katılmak yüceltilen değerler olarak gösterilmektedir. Uzun süre aynı iş yerinde çalışmanın getirdiği bazı alışkanlıkların emeklilik süreciyle beraber sekteye uğraması, bazı sorunların ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Emekli olduktan sonra bir takım sağlık sorunları yaşadığını belirten katılımcı durumu şöyle aktarıyor: “Emekli olduktan sonra 1 sene sonra depresyona girdim; birkaç defa acile gittim bu yüzden. Emekli olduktan sonra çalışmadım, depresyona girdim gerçekten. Ben çalışmayı çok severdim. Şu an kapanmasaydı yine çalışırdım yani” (Dokuma Fabrikasından bahsediliyor) (K3. 57). Dolayısıyla iş yaşamı duygusal doygunluk üzerinde de etkili olmaktadır. Çünkü “üretim işlevinin ötesinde, iş bir yaşam ortamıdır” (Hofman, 2012: 20); bu ortam bireye hem bir “kimlik” kazandırmakta hem de gruba aidiyet hissi doğurmaktadır. Başka bir deyişle, çalışma yaşamı (kamu ya da özel) sosyal bir grubu oluşturmaktadır. Birey, işini idame ettirdiği sürece kendini bu sosyal grubun bir üyesi olarak görmektedir. Ancak emekli olduktan sonra kendini “eski bir oralı” olarak görmeye başlamaktadır. Yani emeklilik, bu sosyal gruptan bir kopuştur. Bireyler, emekli olduktan sonra bir süre daha eski iş yerini ziyaret etmekte ancak bu durumdan kısa bir süre sonra vazgeçmektedirler. “Fabrikaya gidiyordum arkadaşlarımın yanına ama hangi bir gün gideceksin, 1 gün git 2 gün git olmuyor yani her gün gidilmiyor, çok bocaladım yani. Sonra gidemedim zaten” (K1.66). Emekliliğe ayrılmak geri dönüşü olmayan bir aşama olduğu gibi, aynı zamanda on yıllarca süren uzun ve zorlu çalışmadan sonra, üretken varlığın ölümüdür. Beklenen ama aynı zamanda da çekinilen bir zamandır bu (Hofman, 2012: 20) ve beraberinde bazı kayıplar getirmektedir. Blau’ya (1973: 71, akt. İçli, 2016: 51) göre yaşlılıkta üç tür sosyal kayıp vardır: Emeklilik, dulluk ve sosyal katılımın

azalması. Emeklilik sonrasında kendilerini “büyük bir boşlukta hissettiklerini” dile getiren bazı katılımcıların, emekli olduktan sonra başka sektörlerde kısa bir süre çalıştıkları görülmektedir. Çalışmanın sosyal bir statü kazandığı gibi ekonomik özgürlüğü de beraberinde getirdiğini aktaran katılımcı bu durumu şu şekilde aktarmaktadır: “Ekonomik özgürlüğüm vardı, o çok önemli bir kadın için yani benim elimde param var, kimseye muhtaç değilim, ben kocamdan para istemiyordum, birbirimize harcıyoruz paramızı, tamam benim param ama ikimiz de benim demiyoruz, evimize harcıyoruz”(K1. 66). Bir iş yerinde (kamu ve ya özel sektör) emeklilik sonrasında devlet ya da özel emekli aylığı ödeneğinin tahsis edilmesi sosyal açıdan kabul edilebilir bir durumdur. Emek piyasasını terk edenlere “eski çalışan” olarak meşru bir rol sunulmuştur. Emeklilik ödeneği sürdürülür ve sürdürülebilir olduğu sürece emeklilik illaki ani bir sosyal yalıtım olarak görülmemektedir. Bu durumda bireyin emekli olduğu kurum, toplumsal sınıf ve elde ettiği sosyal güvenlik hakları etkili olabilmektedir (Bilton vd, 2009: 86). Alan araştırmasında yaptığımız görüşmelerde benzer durumlarla karşılaşmıştır. Görüşme yaptığımız kadınlar kamuya ait olan Antalya Pamuklu Dokuma Fabrikası’ndan emekli oldukları için emeklilik maaşını düzenli olarak almaktadırlar. Katılımcılara göre, kadınların fabrikada çalışmalarıyla birlikte bir takım kazanımlar elde etmişlerdir. “Ekonomik özgürlüklerini” elde etmeleri, çalıştıkları dönemde kendilerini “güvende hissetmeleri” ve emeklilik sürecinden sonra geleceklerini “güvence altına” almaları bunlardan bazılarıdır. Bunların yanında; kadınların fabrikada çalışmalarıyla birlikte, ev geçindirmeye de katkı sağladıkları ifade edilmiştir. Görüşmecilerin anlatılarına göre, kadınların iktisadi yaşama katılması iki önemli sonuç üzerinde büyük bir rol oynamıştır. Birincisi; ailenin sosyal refahının artması, ikincisi ise çocukların daha sağlıklı

şartlarda büyümesi ve daha iyi bir eğitim olanağı elde etmesi. “Fabrika denilince önce işe girip para kazanmak, geçimini kazanmak gelir. Fabrikada çalışırken çocuklarım oldu, onları okuttum. Evi geçindirmede katkım oldu. Ekonomik durumumuz biraz daha iyi oldu. Şimdi emekli maaşımı alıyorum. Fabrikadan hala faydalanıyoruz yani” (K6. 60)”. Katılımcılar sosyal güvencesi olan bir emek piyasasından emekli oldukları için, diğer yaşlı gruplara göre (herhangi bir emek sektöründe formel olarak emekli olmayanlar) daha avantajlı konumda oldukları söylenebilir. Benzer şekilde diğer yaşlılarına göre daha bağımsız hareket edebilmektedirler. Aynı zamanda istihdam süreçlerinde elde ettikleri ekonomik ve kültürel sermaye ile çocuklarının eğitimlerine katkı sağladıkları ve çocuklarının çoğunun belli bir mesleği olduğu da gözlemlenmiştir. Bu durumda emekli bireylerin çocuklarının, kendi ebeveynlerine tahsis edilen “emeklilik ödeneğine” daha az muhtaç oldukları belirtilebilir. Aynı şekilde emekli bireyin de ailenin diğer üyelerine maddi anlamda muhtaç olma durumunun daha düşük olduğu söylenebilir. Bireylerin emekli olduğu emek piyasası ve emek piyasasındaki konumu da emeklilik sonrası süreçte sosyal yaşamını etkileyebilmektedir. Çünkü emeklilik ödeneği bireyin emek piyasasındaki konumuna göre tahsis edilmektedir. “Emeklilerin bağımlı oldukları aylıklar geçmişe nazaran daha da azaldı; birçok yeni emekli özel ya da çalıştıkları yere bağlı emekli aylıkları aracılığıyla daha yüksek destek düzeylerine sahiptir” (Bilton vd. 2009: 86). Andersen’a (2011: 196) göre, “bugünün yaşlıları ekonomik anlamda yalnızca emeklilik aylıkları cömert olduğu için değil, para ve mal biriktirecek kadar iyi bir kariyer ve yaşam sahibi olmak için de gayet iyi yaşıyor”. Ancak yaşlıların daha iyi koşullarda yaşamasıyla ilgi olarak ekonomik birikim veya sermayenin tek başına yeterli olmadığı belirtilebilir. Özellikle toplumsal desteğin ve sosyal ilişkilerin

sürekliliği de yaşlıların iyi bir hayat sürmelerinde etkili olabilmektedir. İleri yaşın, genellikle birçok işçi için emeklilik yaşı olan 65 yaşında başladığı kabul edilir ancak bütün toplumlarda bu tanım kabul edilmez. Ortalama yaşam süresinin artmasıyla birlikte 60'lı yaşlardaki insanlar "genç yaşlılar" olarak tanımlanmakta ve ileri yaşın 80'lerden sonra başladığı belirtilmektedir. Böylece ileri yaşlarda olanlar "yaşlı yaşlardan" ayrılmaktadır (Schaefer, 2013: 295). "Toplumsal cinsiyet açısından bakıldığı zaman yaşlı kadınların erkeklere oranla yoksunluk ve marjinalleşmeyi daha yüksek düzeylerde yaşadıkları muhtemeldir" (Bilton vd. 2009: 86). Emeklilik yaşı 65 olarak belirlenmiş olsa da son yıllarda erkekler, daha uzun yıllar çalışmaya devam etme eğilimini göstermektedir. Buna karşın kadınların ise giderek daha erken yaşlarda emekli olmak istedikleri belirlenmiştir (Sayıl, 2015: 167, akt. Kalınkara, 2016: 25). Kadınların erken yaşlarda emek piyasasından ayrılmaları; çocuk bakımı veya bakıma muhtaç diğer bireylere bakım gibi yarı zamanlı işlerde istihdam edilmeleri ve eğitim düzeyleri bu durumun nedenleri arasında gösterilebilir.

Emeklilik insanların hayatlarındaki önemli dönüm noktalarından biri olarak görülmektedir. Çalışmayı yaşamın anlamı olarak kabul eden bireyler işe bağımlı olduklarından emekliliği kabul etmeleri kolay görülmemektedir. Üretim gücün dışında kalmak, ekonomik gücün azalması ve iş arkadaşlarından ayrılmak emekli olan birey üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir (Aiken, 1995: 282, akt. İçli, 2016: 51). Bu durumla baş edebilmek için emeklilik sonrası süreçte başka bir iş kolunda çalışanlar olduğu gibi, kişisel gelişim kurslarına katılanlar da bulunmaktadır. Tıpkı katılımcının aktardıkları gibi:

"Kendimi nasıl hissettim biliyor musun? Lojmandan geldim apartmana, apartmanda kimseyi tanımıyorum. Birde biz ne kadar samimi bir yapıda olsak da çalışan insanlar her an herkesi

kapısını çalmıyor yani. E kimin kapısını çalacağım, nereye gideceğim, ne yapacağım? Böyle bir durumdu işte. Eşim benim işe başladı emekli olduktan sonra. Sonra eşim geldi; çalıştığım yere geldi dedi ki "bizim patronun arkadaşı eleman arıyormuş çalıştırmak için". Ben çalışırım dedim. Ve ben işe girdim. Ön muhasebe işini yapıyordum bir benzin istasyonunda. Sabahleyin gidiyordum hesap alıyordum, ondan sonra günlük hesabı çıkarıyordum. Fabrikadaki işe göre daha hafifti tabi. Bankadaki çekleri falan ayarlıyordum... Çek tahsilatlarını inceliyordum. Bu arada da nakış kursuna kayıt oldum. Haftada bir gün izinliydim. Haftada bir günde nakış kursuna gidiyordum"(K2. 67).

"Sağlık sorunu yaşamayan yaşlıların, emeklilik yaşına kadar hatta emekli olduktan sonra başka bir işe girerek çalışmaya devam etmeleri sıklıkla rastlanan bir durumdur. Yaşlıların çalışarak dinamiklerini sürdürmeleri, hâlâ bir işe yaradıkları duygusunu devam etmeleri mümkün olmaktadır" (İçli, 2016: 52). Ancak emeklilik sonrası başka bir işte çalışmaya devam edenlerin oranının erkekler arasında yüksek olduğu yaptığımız görüşmelerde gözlemlenmiştir. Yüksek lisans tezi kapsamında görüşme yaptığımız 28 katılımcının (9 kadın ve 19 erkek) istihdam durumuna bakıldığında 8 kişi çalışmaya devam etmekteydi. Bunlardan yalnızca 1'i kadındı. Emeklilik sonrası dönemde ise erkeklerin tamamı bir süre daha çalıştıklarını ifade ederken, kadınların yalnızca 3'ü bir süre daha çalışmıştı. Erkekler, emeklilik sonrasında bir işte çalışmayı başka bir deyişle üretken olma durumunu bir statü göstergesi olarak algılamaktaydı. Emekli olduktan sonra çalışmaya devam etmek istemeyen kadınlar, bu durumun nedenini "aileleri ve çocukları ile daha iyi zaman geçirmek" olarak belirtmekteydi. Buna karşılık çalışmaya devam edenler, ekonomik koşulları neden olarak göstermekteydiler (Kör Değerlendirme İçin Karartılmıştır, 2017). Bir işte çalışmak çok önemli bir faaliyet olarak görülmektedir. Çalışmanın bireye bazı kazanımları olduğunu aktaran katılımcılar bunları şu şekilde

sıralamaktadırlar; kendini güvende hissetme, üretken olma, gelir sahibi olma ve buna bağlı olarak kendini değerli hissetme.

Emeklilik sürecini daha farklı şekilde aktaran da bulunmaktadır. Katılımcı, emek ve emeğe karşı ödenen ücret arasında bir ilişki kurmaktadır. Ona göre, insan çalıştığı zaman ücret alır, ancak çalışmadığında da maaş alabildiği bir süreçtir emeklilik. Bir katılımcı emeklilik sonrası aldığı ilk maaşıyla ilgili şunları belirtiyor: "Ben emekli olduğumda bile ilk maaşımı aldığımda utandım valla. Yani çalışmadan bana para veriyorlar dedim. Bizim kurum çok iyiydi. Fabrika çok güzeldi. Ben 25 sene çalıştıktan sonra emekli oldum" (K2. 67). Katılımcılar, çalışma yaşamında "daha mutlu ve sağlıklı" olduklarını ifade ederken emeklilik sonrasında sosyal çevrede bazı zorluklarla karşılaştıkları görülmüştür. Özellikle fabrikanın lojmanlarında kalanlar, bu zorluğu deneyimledikleri belirtilmiştir. Çünkü fabrikanın lojmanları birincil ve samimi ilişkilerin daha yoğun olduğu bir köy veya bir mahalle olarak görülmektedir. Lojmanlarda kalanlar, birbirlerine alıştıklarını ifade ederken, buradan taşınmanın bir sosyal çevre kaybına neden olduğunu vurgulamaktadırlar. Katılımcılar taşındıkları yeni evlerinde ise güçlüklerle karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Bunlar; yeni komşuluk ilişkileri kurmada görülen güçlükler, yeni arkadaş bulmada görülen güçlükler ve yeni yaşam biçimine alışmada görülen güçlüklerdir. Dolayısıyla da Dokuma Fabrikası emeklileri, ilişkilerini daha çok, Dokuma'dan emekli olan diğer arkadaşları ile sürdürdüklerini aktarmışlardır. "Bireyler, emekli olduktan sonra, çalışma hayatının statüsü, saygınlık, üretken olma, işe yarama duygularından vazgeçmekte ve buna bağlı olarak da toplumsal rolleri ve statüleri kalmadığını düşünmektedirler" (İçli, 2016: 51). "Emekli olduktan sonra, bomboş, kötü bir şey. Yok hani işe yaramaz da hissediyorsun, bir boşluktasın. Çevren yok, hani

tamam sen bir ev hanımısın ama çevren yok, ama eskiden çalışıyorsun çevren var. Ya ben de öyle sosyalimdir eve kapanan bir insan değilim ama eve kapandım şimdi evimizin hemen yanında fırın var inan ben 3 mahalle ötemden ekmek alıp gelmeye başladım. Tabi canım" (K1.66). "Çalışma hayatının sona ermesi sonucunda boş zamanın artması ve toplumsal rol kaybının belirli düzeyde ortaya çıkması emeklilik döneminde görülen sosyal nitelikli değişimlerdir" (İçli, 2016: 51). Emekli olan bireyler, iş yaşamına bağlı olarak bazı alışkanlıklar edinmekte ancak emeklilik sonrası süreçte bu alışkanlıkları değiştirmek zorunda kalmaktadırlar. Katılımcılar genel olarak emekli olmadan önce yani çalıştıkları dönemde kendilerini daha mutlu gördüklerini aktarmaktadırlar. Emeklilik sonrası süreçte ilişkilerini mesai arkadaşları ile birlikte devam ettirdiğini belirten bir katılımcı böylece "yalnız" kalmadığını ifade etmektedir. Katılımcılar, çalışmak ile statü arasında bir ilişki olduğunu belirtmektedirler. Katılımcılar, bir çalışanın/işçinin çalıştığı dönemde hem aile içerisinde hem de sosyal çevrede daha değerli bir birey olarak görüldüklerini aktarmışlardır. Diğer bir ifadeyle bireyin bir işte çalışıyor olması itibar durumuyla ilişkilendirilmektedir.

Emeklilik Sonrası Gündelik Yaşam

Gündelik yaşam konusunda önemli analizleri bulunan Lefebvre, sosyolojinin mevcut halleriyle emekçilerin yaşamına da odaklanır. Ona göre, emekçilerin, iş bölümündeki ve toplumsal bütün içindeki yerleri, boş zamanlara ya da en azından boş vakitlerle ilgili gerekliliklere olan etkileri (Lefebvre, 2010: 35) incelenebilir. Fabrikada istihdam edilenlerin gündelik yaşamları, boş zaman etkinlikleri ve tüketim alışkanlıklarına giriş yapmadan önce bu kavramlara yönelik yapılan tanımlara kısaca değinmek faydalı olabilir. "Boş zaman, genelde iş/çalışmayla ilintili görülmüştür. İşten artan, geriye kalan, bağlayıcılık ve

zorunluluktan uzak bir zaman olarak tanımlanmıştır. Bu zaman dilimi, kişinin özgür iradesiyle, kendi istenciyle kullanacağı, tasarrufta bulunacağı bir zaman olarak görülmüştür" (Parker, 1995: 28-31 akt. Aytaç, 2005: 2; Aytaç, 2002: 232). Nitekim katılımcılar, anlatılarında boş zamanı "mesai dışı" zaman olarak aktarmışlardır.

Gardiner (2016: 15), gündelik hayat ile ilgili şunları belirtir: "Gündelik hayat bizim doğayla dönüştürücü bir praksis için içine girdiğimiz, yoldaşlığı ve aşkı öğrendiğimiz, iletişimsel becerileri edinip geliştirdiğimiz, normatif kavramları pragmatik biçimde formüle edip uyguladığımız, çok çeşitli arzuları, acıları ve coşkunlukları hissettiğimiz ve eninde sonunda sönümlendiğimiz hayati önemdeki çevredir". Yazar, ardından şu şekilde devam etmektedir: "Gündelik hayat, hem bireysel hem de kolektif anlamda, bizim kendi çok yönlü becerilerimizi geliştirdiğimiz ve tümüyle bütünlüğe geçerek anlamda insan olduğumuz ortamdır" (Gardiner, 2016: 15).

Boş vaktin (boş zaman) gündelik hayat ile ilişkisinin basit olmadığını belirten Lefebvre, bu iki terim arasında hem ilişki hem de çelişki olduğunu belirtir. Lefebvre'ye göre, boş vakit "çalışma" dan ayrılamaz. Bir insanın "çalışma" dan sonra dinlendiği, gevşediği ya da kendince bir şeylerle meşgul olduğu görülmektedir. Yani insan kendince, çalışma dışındaki zamanı değerlendirmektedir. Devamında ise her gün aynı saatte işçilerin çalıştıkları fabrikalardan çıktığını, memurların kendi ofislerinden çıkması durumunu örnek verir (Lefebvre, 2010: 35). İnsanlar, kendi hayatlarına göre zamanı algılar, değerlendirir ve buna bağlı olarak gündelik yaşamını şekillendirir. Ancak, boş zaman/boş vakit kavramlarının genel itibarıyla "mesai/çalışma eylemi dışında mevcut olan zaman ile algılandığını belirten Aytaç, günümüzde boş zamanın farklı şekillerde algılandığını ifade

eder. Yazara göre, "çalışmanın yeniden üretimi için gerekli sınırlı-sorumlu bir zaman, eğlenme, dinlenme, hayattan zevk alma gibi hedonist arzulara hizmet eden bir zaman ve de benlik inşası, öz-güven sağlama ve de varoluşu yeniden kurma gibi bireysel/sosyal temsile hizmet eden bir zaman dilimi olarak görülmüştür" (Aytaç, 2005: 3).

Gündelik hayat sosyal, ekonomik, kültürel, ve sembolik ilişkiler yumağından (Akış, 2012: 77) oluşmaktadır. Fabrika çalışanlarının gündelik hayat ile ilgili benzer pratikleri olduğu gibi, birbirinden farklı gündelik alışkanlıkları da bulunmaktadır. Farklılığının temel nedenleri arasında; çalışanların fabrikadaki statüsü (işçi-memur) ve kaldıkları konutlar (lojman-ev), ekonomik birikimi, yaş, cinsiyet ve eğitim durumları gösterilebilir.

Lefebvre (2010: 37), "gündelik hayat" kavramının belli bir müphemliğe gömülü olduğunu belirtir. Ardından, "Gündelik hayat nerededir?" sorusunu sorar: "Çalışmada mı, boş vakitte mi? Aile yaşamı ve kültürünün dışında 'yaşanan' anlarda mı? Ona göre "gündelik hayat bu üç öğeyi, bu üç veçheyi kapsar. Gündelik hayat bunların birliği ve bütünlüğü olarak somut bireyi belirler. "Gündelik ilişkilerin ürünlerinin yansıması olarak algılanabilecek olan kentsel mekân ise gündelik hayatın mekânı" (Akış, 2012: 77) olarak görülmektedir.

Katılımcılar, istihdam sürecinde boş zamanlarını genelde aileleri ve çalışma arkadaşları ile geçirdiklerini aktarmaktadırlar. Boş zamanın değerlendirildiği vakitler ise hafta sonu tatilleri ve yıllık izinlerin olduğu dönemlere denk getirmeye çalıştıklarını belirtmektedirler. Boş zamanların önemli faaliyetleri mesire alanlarında piknik yapmak, tatile çıkmak, oba denilen sosyal tesislere gitmek, aile ve mesai arkadaşlarına yapılan ziyaretlerdir. Lefebvre'ye göre (2010: 35), " her hafta, cumartesi, pazar, gündelik çalışmanın düzenliliğiyle birlikte, boş

vakitlere aittir. Dolayısıyla, 'çalışma-boş vakit' birliğini tahayyül etmek gerekir; çünkü bu birlik vardır ve her bir kişi, kullanabileceği zaman payını çalışmasının ne olduğuna –ve ne olmadığına- göre programlamaya çalışır."

Çalışma yaşamı gündelik yaşamdaki sosyal ilişkileri de etkilemektedir. Çalışanlar, istihdam sürecinde (birlikte çalıştığı) daha çok mesai arkadaşları ile sosyalleşmektedir. Ancak çalışma yaşamının ardından bir takım problemler de ortaya çıkmaktadır. Emekli olmak, ortaya çıkan yeni duruma uyum sağlayabilmeyi gerekli kılmaktadır. Emekli olduktan sonra eski mesai arkadaşları ile tekrardan bir araya gelmek gittikçe zorlaşmaktadır. Bireylerin emek piyasası sürecinde edindiği akran grubundan uzaklaşması bazı durumlarda dramatik krizlere de neden olmaktadır. Çalışmamızda gözlemlediğimiz durumlardan biri de emekli olan kadınların emekli olan erkeklere göre mesai arkadaşlarıyla sosyal ilişkileri sürdürmede daha çok çaba gösterdikleridir. Erkekler, emekli olduktan sonra bir süre daha başka bir emek piyasasında çalıştıklarında eski mesai arkadaşları ile sosyal ilişkilerini sürdürmede daha çok zorlanmışlardır (Aktin, 2017). Kişinin emekli olduğu kurum ve kurumdaki kadro durumu da emekliliğe uyum sağlamada etkili olabilmektedir. Örneğin fabrikada işçi statüsünde istihdam edilen kadın görüşmecilerden biri (K4. 58, ilkökul) emeklilik sonrasında başka bir işte çalışmadığını evde ailesi ile birlikte zaman geçirmek istediğini aktarmaktadır. Ancak fabrikada memur kadrosunda çalışan başka bir katılımcı, emekliliği geldiği halde fabrikada bir süre daha çalıştığını ve emekli olduktan sonra da başka bir işte çalıştığını aktarmaktadır. Emeklilik sonrasında sosyal yaşama uyum sağlamada eğitim düzeyleri ve kadro durumu niteliği yüksek olanların daha başarılı oldukları gözlemlenmiştir (K2.67, lise ve K5. 56, üniversite). Emeklilik sonrasında gündelik

yaşama uyum sağlamada eğitim durumu ve kadro niteliğinin yanında ekonomik birikim ve gelir de etkili olmaktadır. Bireylerin edindiği kültürel sermaye de emeklilik sonrası dönemde sosyal uyum sağlamada önemli bir faktör olarak görülmektedir. Yaşlıların, kültürel sermaye birikiminin gündelik yaşamı organize etmede etkili olduğu yapılan çalışmalarda gözlemlenmektedir (Arun, 2009).

Yaşlılık döneminde iş kaybıyla birlikte roller değişebilir ancak emeklilik sonrasında bireyler sahip olduğu zamanını farklı işlerde de değerlendirebilirler (Şentürk ve Altan, 2015: 21). Fabrikadan emekli olan kadınlar emekli olduktan sonra bir süre daha çalıştıklarını aktarmışlardır. Ancak işe devam etmeleri erkeklere göre daha kısa sürmüştür. Katılımcıların, bazı kişisel gelişim kurslarına katıldıkları ve gündelik yaşamda akran grupları ve eski mesai arkadaşları ile birlikte farklı etkinlikler düzenledikleri gözlemlenmiştir. Bu etkinliklerden biri de kendi aralarında yaptıkları "kabul günü" dür.

Kabul Gününün Planlanması

Kent ortamında kadınların iş yaşamına girmesiyle beraber konuk kabul etme de formel bir hal almıştır. Benzer durumun kasabalarda meydana geldiğini belirten Tezcan, kadınların "kabul günlerini" kısaltarak "gün" olarak adlandırdıklarını belirtir (Tezcan, 1984: 41). Katılımcıların aktardığına göre, kadınlar belirli günlerde (genel olarak her ayın ilk cumartesi) bir araya gelerek "gün" yapmaktadırlar¹⁰. "Gün" etkinliğine katılanların sayısı 10-13 kişi arasında değişmektedir¹¹. Çalışma kapsamında, kendilerini "Dokumacı Kızlar" olarak tanımlayan kadınların düzenledikleri "gün" etkinliğine dört defa katılım sağladık. Fabrikadan emekli olan katılımcıların kendi aralarında yaptıkları bu "gün" etkinliğini başlatma zamanı kendilerinin

deyimiyle “eskiye dayanmaktadır.” Dolayısıyla kadınların bu gün etkinliği planlamaları, kadınların istihdam sürecine dâhil olma zamanına denk gelmektedir. Katılımcılar kabul günlerinin yerini ve zamanını belirlemek için bir yandan telefonlaşarak haber verirken diğer yandan da kendi aralarında kurdukları WhatsApp grubuyla iletişim kurmaktadırlar. Dolayısıyla sosyal medyanın bazı kanallarını da aktif olarak kullanmaktadırlar. Katılımcı, bu durumu “Biz WhatsApp grubu üzerinden grup kurduk oradan haberleşiyoruz” (K9. 62) diye aktarmaktadır. Kadınlar, her ayın ilk cumartesi günü bir araya gelmektedirler. Ancak kadınlar bu etkinliklerini kendi evlerinde değil, kendi aralarında belirledikleri herhangi bir restoran, AVM veya kafe tarzı yerlerde yapmaktadırlar. Katıldığımız etkinliklerde “kabul günlerinin” yapıldığı yerler ise sırasıyla şu şekildedir: Lara Alibaba Ocakbaşı Restoranı, Konyaaltı Şişçi İbo, Konyaaltı Sedir Restoranı ve Paşa Çadırı’dır. Ortalama olarak 13 kadının katıldığı bu gün etkinliğinde bir miktar para toplandığı gözlemlenmiştir. Ancak katılımcılar toplanan bu paranın daha çok sembolik bir işlevi olduğunu aktarılmışlardır. Buradaki asıl amaç ayda bir gün de olsa bir araya gelebilmektir. Yani kendi aralarındaki iletişimin sürekliliğini sağlamaktır. Bununla birlikte kabul gününde toplanan bu paranın kendi kişisel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla harcadıklarını aktarmışlardır. Daha önce kabul gününü evde yaptıkları halde şimdi dışarıda yapmalarının nedenini ise, yaşlarının giderek ilerlemesi, evde hazırlık yaparken zorlanmaları ve evin dışına çıkma isteğinin olması olarak aktarmışlardır.

Evin dışına çıkma isteği, “yaşlıların-emeklilerin, zamanın büyük bir kısmını evde geçirenler” tanımlanmasına bir karşı çıkıştır. Katılımcılar, “kabul günü” dışında düğün, nişan, taziye, bayramlar ve diğer özel günlerde de bir araya gelmektedirler. Katılımcılardan biri, sosyal

etkinlikleri ve bu etkinliklerde neler yaptıkları ile ilgili durumu şu şekilde aktarmaktadır:

“İşte kadın arkadaşlarla gün yapıyoruz ayrı ayrı. Lojmandaki komşular ayrı dokumacı kadınlarla ayrı günlerimiz oluyor. Arada diğer emekli olan arkadaşlarla kahvaltıya gidiyoruz. Arada gezi düzenliyoruz. Mesela baharda Burdur’a gitmeyi planlıyoruz. Genelde sohbetlerimiz fabrikayla ilgili oluyor. İşte geçmişte yaşananları anlatıyoruz. Düşün yani 40 yıllık arkadaşız. Ben gelmişim çocuklarımız aynı zamanda doğmuş aynı zamanda büyümüşler işte diyelim ki ben sizle burada karşılaştım ben sizin ne ailenizi sorabilirim ne de çoluk çocuğu sorabilirim. Ama ben işte diyelim ki Melahat’ı gördüm direkt onun kızının ya da oğlunun ya da eşinin ismini sorarak durumlarının ne olduğunu sorabilirim. Yani, Melahat’a “Kız Hülya ne yapıyor, oğlum ne yapıyor” diye söze girebilirim. Geçmişe dayalı bir yaşanmışlık var ve yaşanmışlığın avantajını şimdi yaşıyoruz. Bu yaşanmışlığı da olumlu değerler üzerine yaşamışız ki hala devam ediyoruz” (K1. 67).

Katılımcının da aktardığı gibi, fabrikadan emekli olan kadınlar, fabrikada çalıştıkları ilk yıllardan beri sosyal ilişkilerine devam etmektedirler. Bu buluşmalarda genel olarak geçmiş günlerindeki anılardan bahsedildiği gibi günümüzdeki durumlardan da bahsedilmektedir. Örneğin, çocukların evliliği ya da iş-okul durumu, torunların sağlığı ve eğitim durumu, sağlık konuları, alışveriş konuları, komşuluk ilişkileri, fabrika yılları aktiviteleri, evleri ile ilgili genel durumlar vs.

Fabrikadan emekli olan katılımcıların, sosyal etkinliklerinin bir kısmını yine diğer iş arkadaşları ile devam ettirdikleri gözlemlenmektedir. En önemli etkinliklerden biri de “kahvaltı etkinliğidir. Ancak kahvaltı etkinliğine fabrikadan emekli olanlar katılabildiği gibi, emeklilerin diğer aile üyeleri de (çocuklar, torunlar, damatlar, yakın akrabalar, ebeveynler vs.) katılmaktadır. Kahvaltı etkinliğine 20-50 kişi arasında katılım sağlanmaktadır. Yılın belirli aylarında düzenlenen kahvaltı etkinliği, Antalya’nın Çakırlar mevkiinde yapılmaktadır.

Kabul Günü'nün Mekânsal Dönüşümü

Bu bölümde kadınların kendi evlerinde düzenledikleri kabul gününün kamusal alana taşınması ele alınacaktır. Diğer bir deyişle "kabul günü"nün mekânsal dönüşümüne odaklanılacaktır. Öncelikle kadınlar, kendilerini hem işçi emeklisi, hem anne hem de "ev hanımı" olarak görmektedirler. Kandiyoti'nin yaptığı bir araştırmada¹² annelerin boş zaman uğraşlarını kuramsal olarak iki boyut açısından değerlendirdiklerini ifade eder. Bunlardan birincisi; kadınların boş zamanlarını ne ölçüde birincil gruplarda, ne ölçüde örgütlenmiş ortamlarda (dernek, kuruluş vb.) geçirdikleri; ikincisi ise boş zaman uğraşlarını ne ölçüde kendi aralarında ve ne ölçüde eşleriyle paylaştıklarıdır (Kandiyoti, 1982: 316). Kadınların yaptıkları bu kabul günlerinin örgütlenmiş bir toplumsal grup tarafından yapıldığı gözlemlenmiştir. Alan araştırmasında elde ettiğimiz bulgulara göre, fabrikadan emekli olan kadınlar, kabul günü etkinliklerinden biri olan "gün etkinliği/kabul gününü" daha çok fabrikadan emekli olan diğer mesai arkadaşları ile birlikte yapmaktadırlar. Bu şekilde düşünüldüğü zaman; fabrikadan emekli olan kadın katılımcıların, boş zaman uğraşlarını Kandiyoti'nin belirtmiş olduğu iki boyuttan biri olan "örgütlenmiş ortamlarda" geçirdikleri gözlemlenmektedir. Aynı şekilde fabrikada istihdam edilen erkeklerin eşlerinin de bu kabul günlerine katıldıkları gözlemlenmiştir. Papanek, bu durumu "sosyal hayatını eşinin iş ilişkilerinden doğan çevreye" (Papanek, 1973a, akt. Kandiyoti, 1982: 316) ve kadınların içinde buldukları ortamın ikincil kurumlarına bağlamaktadır. Kıray ise, kadınların en çarpıcı boş vakit etkinliğini, diğer kadınlara yapılan ziyaretler olarak görmektedir. Yapılan bu ziyaretleri ise "kabul günleri" olarak adlandırmaktadır¹³ (Kıray, 1982: 350). Doğum, sünnet, evlenme, ölüm ve mevlit okutma

nedeniyle yapılan ziyaretler kadınlar arasında önemli bir yer tutmaktadır; ancak kendi aralarında "gün" ün ayrı bir fonksiyonu bulunmaktadır. Kadınların kendi deyimleriyle "gün" olarak adlandırdıkları bu ziyaretler, diğer ziyaretlerden farklılık göstermektedir. Bu "günlerde" ikram tarzları ve kadınların giyimleri belli bir düzen içinde olur (Kıray, 1964: 134-135). Katılımcılar, günlerini kendi evlerinde düzenlediklerinde ikram hazırlıklarına önem verdiklerini aktarmıştır. Aynı zamanda bu hazırlıkların zaman aldığı da belirtilmiştir.

Gün, kadınların boş zamanlarını değerlendirmek için ayda bir kez kendilerinin belirledikleri bir tarihte ve kendi evlerinde verdikleri bir davettir. Sosyal toplanma olan bu davetin kendine özgü kuralları bulunur (Tezcan, 1984: 40). Literatüre baktığımızda gün etkinliklerinin daha çok ev içinde düzenlendiği görülmektedir ancak katılımcılar "günlerini" uzun bir aradan sonra evin dışında herhangi bir kamusal mekânda yapmaktadırlar. Dolayısıyla kabul gününün düzenlendiği yer mekânsal olarak dönüşmüştür. Katılımcı bu dönüşümü şu şekilde aktarıyor:

"İşte böyle beraber (diğer kadınları göstererek) gün yapıyoruz. Yok böyle beraber çay falan içiyoruz, evlerimizde yapıyorduk günlerimizi. Şimdi böyle yaşlanınca zor geldi bana hazırlık yap, yemek yap, çörek yap, evi temizlet çok zaman alır. Amcan (Katılımcı kendi eşinden bahsediyor) diyordu ki müfettişler gelecek yarın da aman bizimle şakalaşıyordu... Evde gün olunca bir telaş oluyordum. Strese giriyordum. Dışarda dedim toplanırsınız ben varım, dışarda yapmıyorsanız ben yokum dedim, hepsi de kabul ettiler. Bir buçuk yıldır dışarda yapmaya başladık günlerimizi" (K7. 73).

Kadınların, kabul günlerinde kamusal bir alanda toplanmaları hem emeklilik-yaşlılık çerçevesinde hem de toplumsal cinsiyet perspektifinden incelenmeye değerdir. Katılımcı (K7. 73), kabul günlerinin dışarda yapılmasının nedenini daha çok yaşlarının giderek ilerlemesi ve dolayısıyla bazı gündelik

aktivitelerini yerine getirmede zorlanması olarak görmektedir. Ancak bu durumu başka nedenlere bağlayanlar da bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi "ev" in dışına çıkma isteğidir. Katılımcının konu ile ilgili ifadeleri şu şekildedir: "Bir de çevreyi görelim dedik, dışarıdaki mekânlarda oturup kalkması nasıl oluyor biz de gidip görelim dedik"(K1. 66), "Antalya'da kışın mevsiminde havalar müsait olduğu için her yere gidilebilir, ondan dolayı da uzun süredir yaptığımız "gün"leri dışarıda yapalım dedik. Evlere kapanmayalım dedik, mekânları da (kafe - restoranları) görelim, tanıyalım istedik. Alternatif çok yer var gidilecek"(K2. 67). Bu durum birbirleriyle daha özgür bir şekilde vakit geçirmeyi beraberinde getirmektedir. Kadınlık; içinde yaşadığımız kültürde, yaş, cinsiyet, eğitim, sınıf gibi değişkenlerden bağımsız olarak, esasen "ev" üzerinden tanımlanmakta ve yeniden üretilmektedir (Bora, 2016: 21). Bora'ya (2016: 21) göre, ev ve ev işleri, kadın öznelliğinin kurulmasını anlamak için kilit alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kabul gününün evin dışında yapılması, emekliliğin "eve kapanma" ile ilişkilendirilmesine bir karşı çıkış olarak da görülebilir. Kadınların kabul günlerini kamusal bir mekânda yapmaları, onların "ev" in dışına çıkarak kendilerine özgür hareket alanı oluşturmalarını sağlamaktadır. Kabul günlerinin evin dışında yapılmasının bazı dezavantajları olduğu da aktarılmıştır. Bunlar daha çok gidilen mekânın fiziksel özellikleri ile ilişkilendirilir. Katılımcılardan bazıları "günlerini" evde düzenlediklerinde daha iyi iletişim kurduklarını aktarırlarken, restoran-cafe tarzı mekânların fiziksel özelliklerinden dolayı bu iletişimi pek kuramadıklarını aktaranlar da bulunmaktadır. Bu durumla ilgili aktarımlar şu şekildedir: "Ben kendi adıma söyleyeyim bazı yerlerde çok samimi olmadık. Masanın öbür ucundaki arkadaşlarımıza pek zaman ayırmadım. Masanın öbür ucuna bağırıyorsun da dolayısıyla biraz zorlandık"(K8. 69). "Dışarıda

buluştuk mu daha kısıtlı oturuyoruz. Evde olduğunda daha uzun sürüyordu"(K10, 65). Dolayısıyla ileriki zamanlarda kabul günlerini tekrardan evde yapmayı planlayanlar da bulunmaktadır. Tıpkı katılımcının belirttiği gibi "Seneye evde yapmayı planlıyoruz. Dışarıda çok rahat konuşmuyoruz"(K8, 69). Birey, istihdam sürecinde çalışma ortamıyla "toplumsal bir bağ"(Méda, 2018: 22) kurar. Kabul günü ister ev ortamında yapılsın isterse de bir kamusal mekânda düzenlesin fark etmez; asıl mesele bu bağla olan sosyal ilişkilerine devam etmektir. Bunu devam ettirmek ise eylemde bulunmayı yani aktif olmayı gerektirir. Kadınların gündelik yaşamlarına bakıldığında hem çalışma arkadaşlarıyla hem de akranlarıyla bir araya gelerek "aktif bir emeklilik" sürecini deneyimledikleri görülmektedir.

Sonuç

"Yaşlılık" ve "yaşlanma" nın farklı boyutları içerdiği gibi "emekli" ve "emeklilik" kavramları da farklı boyutları içermektedir. Yani "emekli" belli bir yaşa gelme halini ifade ederken, emeklilik; sosyal, ekonomik, psikolojik, demografik gibi boyutlar içerir. Emeklilik, bireylerin yaşamında önemli bir evre oluşturmaktadır. Emeklilik, kanunların belirlediği çerçevede bireyin çalışma yaşamındaki iş akdinin sona ermesidir. İş akdinin sona ermesiyle beraber emeklilik süreci başlar. Bu süreç öncelikle gelir kaybına neden olur ama kayıplar bununla sınırlı kalmaz. Emeklilikle beraber birey, çalışma yaşamındaki statülerinden ve alışkanlıklarından vazgeçmektedir. Gelir kaybına uğrayan birey diğer yandan çalışma ortamındaki sosyallikten uzak kalmaktadır. Bu süreç iyi bir şekilde yönetilmediğinde bazı krizlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bireyin kendini "işe yaramaz" ve "yalnız" hissetmesi

bu krizlerdendir. Bulgularımızdan hareketle bu krizin üstesinden gelmek aktif bir yaşam sürmek ve sosyal ilişkilerin devamı çok önemli olmaktadır. Başka bir deyişle, bu evrede "aktif yaşlanma" ya da "aktif emeklilik" önemli olmaktadır. Ancak bu evrelerin üzerinde bir takım toplumsal bileşenler etkilidir; yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, gelir ve buna bağlı olarak ekonomik birikim, çalışma yaşamındaki statü, istihdam durumunun kamu veya özel olması bunlardan bazılarıdır. Öncelikle katılımcılarımızın Kamu İktisadi Teşekkülü'nden (KİT) emekli olduklarını belirtmekte fayda var. KİT'lerin çalışma koşullarına bakıldığında ücretlerin düzenli ödendiği, sosyal güvenceli oldukları, iş sağlığı ve güvenliğine önem verdikleri görülmekte ve bu kurumlarda kreş ve yuva olanakları bulunmaktadır (Makal, 2012: 59-70). KİT'lerin bu özellikleri barındırmasının bireylere istihdam sürecinde avantaj sağladığı gözlemlenmiştir. Buna bağlı olarak emekli ikramiyelerinin ödenmesi ve emekli aylıklarının ödenmeye devam etmesi bireylere ekonomik anlamda önemli kazanımlar sağlamaktadır. Kadınlar (katılımcılar), ücretli işgücüne dahil olmalarıyla beraber kendilerini daha özgür hissettiklerini aktarmışlardır. Çalışma alanı (fabrika) sadece ekonomik işlevi yerine getiren bir kurum olarak görülmediği gibi buna ek olarak sosyal ilişkilerin geliştirildiği bir yer olarak görülmektedir.

Çalışmamızda vardığımız diğer sonuçlara bakıldığında; katılımcılar, emeklilik ile beraber çalışma yaşamında üstlendikleri üretim faaliyetlerini bıraktıkları gibi uzun süre beraber çalıştıkları mesai arkadaşlarından da uzak kalmışlardır. Bu süreç ilk zamanlarda bazı krizlere neden olmuştur. Katılımcıların, emekliliğin ilk dönemlerinde kendilerini "yalnız", "işe yaramaz" ve "boşlukta" hissettikleri görülmüştür. Dolayısıyla bu sürece alışmada zorlandıkları gözlemlenmiştir. Bunun üstesinden gelmek için özellikle çalışma

yaşamındaki mesai arkadaşları ile ilişkilerini devam ettirmeye özen göstermektedirler. Bu sayede farklı etkinlikler düzenledikleri görülmüştür. Katılımcılar "kabul günü" ile beraber mesai arkadaşları ile bir araya geldikleri gibi "kahvaltı etkinlikleri" gibi daha kalabalık etkinliklerde de bir araya gelmektedirler. Katılımcılar birbirileriyle iletişim halinde olduklarında kendilerini daha iyi hissettiklerini aktarmışlardır. Bu açıdan katılımcıların pasif bir emeklilik süreci yerine "aktif" bir yaşamı tercih ettikleri gözlemlenmiştir.

Daha önce ev ortamında düzenlenen kabul günlerinin geçmişi yaklaşık 30 yıla dayanmaktadır. Katılımcıların çalışma yaşamına dahil olmasıyla neredeyse yaşıt olan bu etkinlik son iki yıldır kamusal mekanda düzenlenmektedir. Burada asıl amaç arkadaşlarla sosyal iletişimi devam ettirmektir. Her ne kadar bir miktar para toplansa da bu miktar "ekonomik işlevden" çok sembolik bir işlev taşımaktadır. Katılımcıların "yaşlanma" ya da "emeklilik" sürecini eve kapanma evresi olarak görmedikleri, aktif bir yaşamı sürdürdükleri gözlemlenmiştir.

Yazarın Notu: Bu çalışma "Krizler ve Yaşlanma: 21. Yüzyılda Demografik Dönüşümün Yansımaları" ana temalı Senex: I. Lisansüstü Yaşlılık Çalışmaları Kongresi'nde sunulmuş bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir. Bulgular 2017'de tamamladığım yüksek lisans tezimin saha verilerine dayanmaktadır. Beni aralarına alıp değerli vakitlerini ayırdıkları için "Dokumacı Kızlara" (katılımcılara) bir kez daha teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca "Dokuma Emeklilerin" dünyası ile beni tanıştıran Halil Bey'e ayrıca teşekkürü borç bilirim.

Not

1 <https://data.tuik.gov.tr/tr/display-bulletin/?bulletin=adrese-dayali-nufus-kayit-sistemi-sonuclari-2019-33705> (Erişim tarihi 13.10.2020).

2 Aynı zamanda sosyal bilimler alanındaki lisansüstü tezlerinde de yaşlanma olgusu daha spesifik boyutlarıyla ele alındığı görülmektedir. Örneğin, Elmas (2017) yüksek lisans tezinde Türkiye’de dijital eşitsizliği yaşlılık çerçevesinde ele alır. Yazara göre dijital mecraya ulaşmada yaş ve cinsiyet kesişimselliği önemli olmaktadır. Aynı şekilde Kocabıyık (2019) çalışmasında LGBT yaşlılara odaklanırken, Özkurt (2018), bakım sürecinde geroteknolojinin etkin kullanımına odaklanmaktadır.

3 Ö. Arun (2017: 28), Antalya Yaşlılık Araştırması’nda (AYA) 8 ayrı kültürel aktiviteyi sorgulayarak ölçmüştür. Bunları; kütüphane, kitabevi, müze, sinema, tiyatro, opera, bale ve sergi ziyaretleri olarak aktarmaktadır.

4 Yaşlıların işe yaramadığını söyleyenlerin boş konuştuğunu belirten Cicero, “böyle bir savda bulunmanın denizde bir gemide buluna dümcenin işe yaramadığını söylemiş gibi oluyor... Yaşlılar, gençlerin yaptığı işleri belki yapamazlar ancak çok daha büyük, çok daha iyi işler görürler. Büyük işler kol gücü ya da hız ve çevikle değil; düşünce, sözünü geçirme, ortaya doğru düşünceler atmayla başarılıdır. Genellikle yaşlılar bu ortamlardan yoksun olmak şöyle dursun, onları artmışlardır bile” (Cicero, 1998: 21-22).

5 http://www.sgk.gov.tr/yayinlar/14_sgk_terimler_kitabi.pdf (erişim tarihi: 13.10.2020).

6 Bu durumda emekli kavramı, “yasal yaşlılık” olarak da tanımlanabilir.

7 http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/emekli/emeklilik_kavrami/emeklilik (erişim tarihi: 12.10.2020).

8 Yasanın çıktığı Temmuz 1975 tarihinden Nisan 1977’ye kadar 2.058 kadın görevli yirmi yılda emeklilik hakkında yararlanırken; Nisan

1976’da 24.114 kişi yirmi yıldan sonra çalışmaya devam etmiştir (T.C. Emekli Sandığı, Devlet Personel Dairesi, 1978, akt. Öncü, 1979: 245).

9 <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5510.pdf> (erişim tarihi, 12.10.2020).

10 Fabrikada istihdam edilen bazı erkeklerde birlikte gün yaptıklarını aktarmıştır. Ancak bu etkinliğin sosyal işlevinden çok ekonomik işlevi ön planda tutulduğu aktarılmıştır. Her ay kendi aralarında topladıkları bir miktar para sırasıyla grup içerisindeki bir bireye verilmektedir. Bu etkinlik için özel bir buluşma yapılmadığı aktarılmıştır.

11 Demografik özelliklerine bakıldığı zaman yaşları 55-75 arasında değişmektedir. Her katılımcının en az bir konutu olduğu ve aileleri ile birlikte yaşamaktadırlar. Eğitim seviyeleri en az ilkokul düzeyindedir. 7’ lise mezunu, 2’si üniversite mezunu.

12 Deniz Kandiyoti (1982), “Kadınlarda Psiko-Sosyal Değişim Kuşaklar Arasında Bir Karşılaştırma” adlı çalışmasında üniversitede okuyan bir grup genç kız ve kendi anneleri kuşaklar arasında bir karşılaştırma yapmıştır. 190’ını kız, 280’ni erkek toplamda 470 öğrenciden oluşan bir örnekleme anket uygulanmıştır (Kandiyoti, 1982: 311-312).

13 Kıray’a göre düşük gelirli gruplarda “kabul günlerinin” ziyaretlerin törensiz olarak yapıldığını belirtirken; maddi durumu daha düzgün olan kadınlarda “kabul günlerin” daha resmi yapıldığını aktarmaktadır (Kıray, 1982: 350).

Ek.1. Fotoğraflar

1.Katılımcıların istihdam süreci yılları (Foto: Şeyda Hanım)

2.İstihdam Dönemi Günleri (Foto: Şeyda Hanım)

3. Emeklilik sonrası. Kabul günü. 07.01.2017 (Foto: Yazar)

4. Kahvaltı Etkinliği, 27.03.2017 (Foto: Yazar)

Kaynakça

- Abay, A. R. (2007). "Yaşlılık Olgusuna Nasıl Bakılmalı?". *Sosyoloji Yazıları (I)*, Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Ortak Çalışması (Ed. M. K. Şan), Kızılelma Yayınları, İstanbul. ss. 269-281.
- Ak, M., Közleme, O. (2017). "Yaşlı Yoksulluğu". *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:3, Sayı, 2, ss. 197-208.
- Akış, T. (2012). "Gündelik Hayat ve Kentsel Mekân: Yüksel Yaya Bölgesi'nde Yürümek". G.A. Sargın (Ed.). *Başkent Üzerine Mekân – Politik Tezler: Ankara'nın Kamusal Yüzleri*. İletişim Yayınları, İstanbul. ss.77-118.
- Aktin, S. (2017). "Kent ve Toplumsal Bellek: Antalya Pamuklu Dokuma Fabrikası Örneği". *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Andersen, G. E. (2011). *Tamamlanmamış Devrim: Kadınların Yeni Rollerine Uymak*. (Çev. S. Çağatay), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Arun, Ö. (2018b.). "Arayışlar: Türkiye'nin Yaşlanma Serüveni. Ö. Arun (Ed.) *Yaşlanmayı Aşmak*. Phoenix Yayınları, Ankara. ss.7-20.
- Arun, Ö. (2018a.). "Türkiye'de Yaşlanmak Bir Armağan ya da Lanet". Ö.Arun (Ed.) *Yaşlanmayı Aşmak*. Phoenix Yayınları, Ankara. ss.23-52.
- Arun, Ö. (2017a). "Sınıflar, Kuşaklar ve Kültürel Düşkünlük: Antalya Yaşlılık Araştırması (AYA-Faz1) Bulguları". *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, ss.25-39, Antalya.
- Arun, Ö. (2017b). *Sağlık Eşitsizlikleri: Antalya Yaşlılık Araştırması (AYA) Faz 1*, GeroTalks 29 Eylül 2017. Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Arun, Ö. (2009). "Yaşlı Bireylerin Türkiye Serüveni: Türkiye'de Yaşlı Bireyler Arasında Kültürel Sermaye Dağılımı". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, (1), ss.77-100.
- Aytaç, Ö. (2005). "Kapitalizm ve Boş Zaman". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı 1, ss.1-22.
- Aytaç, Ö. (2002). "Boş Zaman Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.12, Sayı, 1. ss. 231-260.
- Bal, H. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Görüşme, Odak Grup, Sözlü Tarih, İçerik Analizi, Söylem Analizi*. Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta.
- Bilton, T., K. Bonnett, P. Jones, T. Lawson, D. Skinner, M. Stanworth ve A. Webster. (2009). "Toplumsal Bölümler" (Bölümü), K. İnal (Çev), *Sosyoloji, Siyasal Kitabevi Yayınları*, İstanbul, s.65-94.
- Bora, A. (2016). *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Canatan, A. (1997). "Farklı Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Statüdeki Yaşlıların Sosyal İlişkileri: Emek, Demetlale ve Şafaktepe Mahalleleri Örneğinde İnceleme". *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Cicero. (1998), *Yaşlılık*. A. Sarıgöllü (Çev), *Yaşlılık, Dostluk*, A. Sarıgöllü ve T. Tunga (Çev. Ed.), *Cumhuriyet Gazetesi Yayınları*, İstanbul, s. 5-56.
- Creswell, J. W. (2013). "Beş Nitel Araştırma Yaklaşımı" (Çev. M. Aydın), *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. (Çev. Ed. M. Bütün ve B. Demir), *Siyasal Kitabevi Yayınları*, Ankara, s. 69-110.
- ÇSGB (2013). http://www.sgk.gov.tr/yayinlar/14_sgk_terimler_kitabi.pdf (erişim tarihi: 13.10.2020).

- Çubuk, N. (1996). Endüstrileşmenin Kadın İşgücü Üzerindeki Etkileri. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi, Sosyoloji Dergisi, 1, s.1-9.
- Demez, G. (2011). Armağanın Değişen Sosyo-Kültürel Anlamları: Tüketim Toplumu Bağlamında Bir Hediyeleşme Örneği Olarak Çiçek Gönderme, Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, Cilt: 1, (2), .87-113.
- Demir, Ö. O. (2010). Nitel Araştırma Yöntemleri. K. Böke (Ed.). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri içinde (287-316), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Elmas, Ç. (2017). Türkiye’de Dijital Eşitsizlik: Yaşlanma Sürecinde Eşitsizliğin Farklılaşan Deneyimleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gardiner, M. (2016). Gündelik Hayat Eleştirileri. (D. Özçetin, B. Taşdemir ve B. Özçetin Çev.), Ankara: Heretik Yayınları.
- Hofman, P. (2012). Yeni Bir Başlangıç: Emeklilik Keşifler, Fırsatlar, İmkanlar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hoşgör, A. G., Him, M.S. (2018). Karadeniz Kırsalında Yaşlı Kadın İstihdamı: Balık Üretim İşlemleri Vaka Analizi. Ö. Arun (Ed.) *Yaşlanmayı Aşmak*. İçinde (55-72), Ankara: Phoenix Yayınları.
- İçli, G. (2016). Sosyal Statü ve Rol Bağlamında Yaşlılık. H. Ceylan (Ed.). *Yaşlılık Sosyolojisi*, içinde (41-60), Ankara: Nobel Yayınları.
- Kalınkara, V. (2016). Nüfus Yaşlanması ve Toplumsal Boyutları. H. Ceylan (Ed.). *Yaşlılık Sosyolojisi*, içinde (21-40), Ankara: Nobel Yayınları.
- Kandiyoti, D. (1982). Kadınlarda Psiko-Sosyal Değişim Kuşaklar Arasında Bir Karşılaştırma. N. A. Unat (Ed.). *Türk Toplumunda Kadın*, içinde (311-339), İstanbul: Ekin Yayınları, İstanbul.
- Kıray, M. B. (1984). Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kıray, M. B. (1982). Küçük Kasaba Kadınları. N. A. Unat (Ed.). *Türk Toplumunda Kadın*. içinde (341-356), İstanbul: Ekin Yayınları.
- Kocabıyık, S. (2019). LGBT Bireylerin Yaşlılık Dönemlerine İlişkin Beklentileri, İhtiyaçları, Talepleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lefebvre, H. (2010). *Gündelik Hayatın Eleştirisi*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Makal, A. (2012). Türkiye’de Kadın Emeğinin Tarihsel Kökenleri: 1920-1960. A. Makal ve G. Toksöz (Ed.). *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği*. içinde (38-115) Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara.
- Méda, D. (2018). *Emek: Kaybolma Yolunda Bir Değer mi?* İstanbul: İletişim Yayınları.
- Neyzi, L. (1999). İstanbul’da Hatırlamak ve Unutmak: Birey, Bellek ve Aidiyet. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Öncü, A. (1979). Uzman Mesleklerde Türk Kadını. N. A. Unat (Ed.). *Türk Toplumunda Kadın*, içinde (271-286), İstanbul: Ekin Yayınları.
- Özbek, N. (2006). Cumhuriyet Türkiye’sinde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar. İstanbul: Tarih Vakfı/Emeklilik Gözetim Merkezi Yayınları.
- Özkurt, V. (2018). Bakım Sürecinde Geroteknolojinin Etkin Kullanımı: Bakım Verenlerin Algılarına İlişkin Nitel Bir Çalışma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Patton, M. Q. (2014). Nitel Araştırmada Çeşitlilik, Kuramsal Yönelimler. Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri. İçinde (75-142), M. Bütün ve S.B. Demir (Çev. Ed.). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Sallan Gül, S. (2013). Gönen Köy Enstitüsü Işığı. İzmir: Yeni Kuşak Köy Enstitüler Derneği Yayınları.

Sallan Gül, S. (2006). Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa: Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kısacasında Refah Devlet. Ankara: Ebabil Yayınları.

Schaefer, R. (2013). *Sosyoloji*. Ankara: Palme Yayıncılık.

Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5510.pdf> (erişim tarihi, 12.10.2020).

Şen, F. (2015). Emeklilik Döneminde Yaşanan Sorunlara Yönelik Bir Çözüm Önerisi: İkinci İşe Hazırlık Eğitimi ve Emeklilik Kulüpleri. *EKEV Akademi Dergisi*, 19, (64), 313-334.

Şentürk, M. (2017). Bir Yaşam Alanı Olarak Kentte Yaşlanmak: İstanbul Örneği. GeroTalks 6 Ekim 2017. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Şentürk, M. ve Altan, B. (2015). İstanbul'da Yaşlıların Mevcut Durumu Araştırması. M. Şentürk ve H. Ceylan (Ed.). İstanbul'da Yaşlanmak, içinde (13-34), İstanbul: Açılım Kitabevi.

Tezcan, M. (1984). Kabul Günleri. F. Halıcı (Ed.) Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler I, Türk Folklor ve Halk Edebiyatı Kongre Bildirileri, içinde (59-65), Konya.

T.C. S.G.K http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/emekli/emeklilik_kavrami/emeklilik (erişim tarihi: 12.10.2020).

Thompson, P. (1999). Geçmişin Sesi. (Ş. Layikel, Çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları,

TÜİK (2019) <https://data.tuik.gov.tr/tr/display-bulletin/?bulletin=adrese-dayali-nufus-kayit-sistemi-sonuclari-2019-33705> (Erişim tarihi 13.10.2020).

Üredi, L. (2018). Bilimsel Araştırma Türleri: Nitel ve Nicel Araştırma. D. A. Arslan (Ed.) Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem ve Teknikleri, içinde (131-158), Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.

Yılmaz, T. (2018). Uluslararası Emekli Göçü: Almanya'da Yaşayan Türk Emekli Göçmen Örneğinde, Ö. Arun (Ed.) *Yaşlanmayı Aşmak*, içinde (91-120), Ankara: Phoenix Yayınları.

WHO Guidelines on Integrated Care for Older People (ICOPE), 2017.(<http://www.who.int/ageing/publications/guidelines-icope/en/>) (erişim tarihi: 26.09.2017).